

MORALITATEA – O PROBLEMĂ CONTEMPORANĂ

DIANA SILAGHI

Liceul Teoretic „Liviu Rebreanu”, Turda

The morality – a contemporary issue. The moral experience from the perspective of its perception and comprehension by man as moral person, means the possibility of choosing understanding, conduct, valuing, human acts. The moral character of the human being comes both from the spontaneity of moral consciousness and legitimizing unconditional responsibility to each other that awakens the human being from the inertness life, constituting and amplifying his freedom.

Keywords: morality, moral conscience, moral value, subject moral, moral education.

*„Finitudinea putinței pune capăt
orbește înfinității datoriei!”*

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Individul uman, ca și „conștiință determinată”¹, așezat în existența sa „determinată”², în orizontul moralei elementare, sub auspiciul caracterului pre-format, capătă posibilitatea de a se situa, în calitate de „conștiință în curs de determinare”³, în stadiul pre-alterității, în cuprinsul existenței „în curs de determinare”⁴, deschizându-se orizontului „moralei cutumiare”⁵, orizont în care individul uman își asumă statutul de persoană morală, valorizând și valorificând propriul comportament prin raportare la ceilalți, își acceptă propria soartă, dar poate deveni, sub auspiciul voinței (ca rezultată a simbiozei dintre caracter și temperament), subiect moral adică „conștiință determinată”⁶ în existența determinată, în orizontul moralei reflexive unde, controlându-și destinul, își proiectează soarta ce devine, astfel, istorie.

1. SUBIECTUL MORAL

Tratarea problemei moralității trebuie privită din perspectiva întemeierii ei într-un inventar tematic al *ontologiei, antropologiei, psihologiei, sociologiei și*

¹ Teodor Vidam, *Teritoriul moralității*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2014.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

axiologiei, pornind de la faptul că noi înșine suntem sau putem deveni persoane morale. În acest context apare strânsa legătura între *conștiința morală și valoarea morală*. Conștiința morală (judecata care precede sau urmează o acțiune) constituie tocmai fenomenul experiențial al valorii morale.

Pentru a descrie condițiile exterioare care fac posibilă manifestarea moralității și constituirea subiectului moral, vom face referiri la ontologia heideggeriană, pentru ca să putem viza construcția dialecticității ființării. Aceste *condiționări exterioare* care fac posibilă experimentarea moralității sunt cele ce configurează deschiderea către celălalt ca paradigmă a comunicării și comuniuni, iar în interiorul acestui raport se joacă destinul existenței individuale.

În concepția lui M. Heidegger⁷, existența este constituită din trei ipostaze, și anume „Ființa”, „Dasein-ul” și „Sensul Ființei”. „Ființa” și „Sensul Ființei” pot fi cercetate, interogate, numai dacă se pornește de la Dasein („a-fi-în-deschis”). Doar Dasein-ul are posibilitatea de a ființa, iar acest mod de a ființa al Dasein-ului este „Ek-sistența”. „Ek-sistența” are caracteristica transcendenței, de trecere dincolo, de situare a subiectului dincolo de el însuși, de „deschidere” înspre lume, iar această caracteristică îi este imanentă omului ca dat de „a-fi-în-lume”. Lumea devine orizontul proiecțiilor, al acțiunilor omului, al raporturilor sale cu ceilalți și cu el însuși. În acest orizont, omul poate decide pentru o ipostază de inautenticitate, adică un simplu „a sta împreună” cu alții, într-o existență anonimă marcată de „se spune” „se face” sau poate alege ipostaza de autenticitate a ființei în care se „co-ființează” cu ceilalți și decide asupra propriilor posibilități, co-ființând în sine și pentru sine. Totalitatea acestor posibilități ale omului surprinde „grija” de sine și „existențialii” („situarea afectivă”, adică starea în care Dasein-ul se raportează la sine și la alteritate prin reflectarea propriului sine; „înțelegerea” comportamentului ființei-în-lume și „discursul” care reprezintă forma înțelegerii sinelui și a celorlalți). Reproșul nostru adus construcției heideggeriene pornește de la înțelegerea faptului „de-a-fi-în-lume” ca orizont al inautenticității, iar pentru ca omul să devină autentic, susține M. Heidegger, în deschiderea propriilor posibilități „de a fi” și „de a deveni”, trebuie să se izoleze de alteritate, de ceilalți și să înființeze doar pentru sine. În opinia noastră tocmai această *alteritate* reprezintă condiția „faptului-de-a-fi” *autentic*. Pornind de la această remarcă, suntem de acord cu Teodor Vidam care consideră că „structura fundamentală a existenței se definește printr-o triplă ipostază: o ordine determinată (aceea care definește existența de fapt din punct de vedere al eterogenității sale calitative și cantitative); o ordine în curs de determinare (aceea care se referă la actualizarea virtualităților diferitelor formații de real) și o ordine determinantă (aceea a prezenței și acțiunii contradicțiilor, a atributelor constitutive în cazul lucrurilor, a obiectelor și fenomenelor lumii înconjurătoare)”⁸.

Începând de la cea mai simplă formă a sa de „individual” în orizontul existenței determinate, individul uman are posibilitatea de a trece prin toate formele

⁷ Vezi M. Heidegger, *Ființă și timp*, Editura Humanitas, București, 1993.

⁸ T. Vidam, *Teritoriul moralității*, p. 8.

de raporturi dintre conștiința de sine și propriul său obiect – prin orizontul existenței în curs de determinare, pentru a atinge apogeul de subiect moral prin raportare la ceilalți, prin co-participare, în orizontul existenței determinante. În acest orizont, individul uman capătă caracteristica subiectului moral tocmai prin raportul la ceilalți, la colectivitate și în același timp intră în sfera posibilităților, a alegerilor, a libertății sale, libertate ce-i permite controlul conștient al destinului pentru ca să-și proiecteze soarta într-un orizont al așteptării. Doar în acest orizont se poate institui subiectul moral. În ordinea determinantă se conturează conștiința morală, categoriile sentimentului moral (sensul vieții, libertatea, fericirea etc.), categoriile aprecierii morale (virtuțile morale, demnitatea, onoarea, modestia etc.) și categoriile normativității morale (datoria, responsabilitatea etc.), precum și sistemul voinței și cel al valorilor morale.

Individul uman devine subiect moral numai în măsura în care acesta își asumă în mod conștient participarea activă în actul moral. Numai în calitate de subiect moral, ființa umană își pune întrebarea „ce trebuie să fac?” Această întrebare plasează subiectul moral oarecum antropocentric, întrucât verbul „trebuie” face trimitere la verbul „a vrea”, verb care proiectează obiectivizarea subiectivității în însuși factum-ul comportamentului uman determinat de perceperea și priceperea experienței. Interogația „Ce trebuie să fac?” implică și pune în perspectivă interogația privitoare la sensul ființării, și anume „Ce sunt eu?” Această interogație vizează atât cunoașterea de sine, cunoașterea mea, autorefecția, cât și cunoașterea celorlalți, reflecția. Dar nu pot ști ceea ce sunt dacă nu știu ceea ce trebuie să fac pentru a deveni ceea ce sunt – ubicuitatea eului (eul de moment, eul imaginar și eul socializat). Deci, cunoașterea de sine este precedată de interogația asupra pușintei a ceea ce pot face, interogație care mă proiectează într-un posibil act în viitor, act care mă va defini dialectic prin acțiune. Verbul „a trebui” înglobează forma comprehensivă de temporalitate, dar și de obligație. În viitor se vor realiza actele intenționate, dar acestea depind de voința și de libertatea mea. Pentru a înțelege cum acționăm moral, trebuie să examinăm acest verb auxiliar „a trebui” deoarece acesta este singurul drum de acces spre acțiunea morală, spre împlinirea unui act moral. Așadar, cele două interogații trezesc reflecția spiritului asupra lui însuși pentru a se putea proiecta prin materia moralității, pentru a se putea ivi la liman prin categoriile moralității în actul moral, „În câmpul activității practice subiectul nu este doar receptivitate și deschidere, ci atotpunere, în măsura în care subiectul, acceptând un scop ca fiind bun, îl materializează prin acțiunea sa”⁹. Metamorfozarea subiectului cunoscător în obiectul cunoscut al actului moral se produce în și prin actul cunoașterii, în și prin actul experienței. Întrucât cunoașterea de sine precede acțiunea, adică practica-de-sine, numai așa poate viza ființa-în-prezent, adică ființa umană în contextul comunicării și comuniunii cu ceilalți. Proprietățile conștiinței umane: deschiderea înspre lume și către ceilalți, valorificarea și valorizarea experienței metamorfozează ființa umană în subiect al actului moral intențional,

⁹ *Ibidem*, p. 15.

întrucât „conștiința noastră este în același timp constituită (fondul apercetiv), în curs de constituire (condiționarea momentană) și constituantă (prin motive, convingeri și atitudini)”¹⁰. În calitate de intenționalitate, conștiința se constituie și constituie Eul. „Eul de moment” este constituit pe un fond apercetiv, din percepții, reprezentări, trăiri din experiențele anterioare și care sunt actualizate; „Eul imaginar” este constituit pe fondul dorințelor, aspirațiilor ce constituie potențe, iar „Eul socializat” este constituit pe fondul normelor impuse de societate. „Existența moralității rezidă în faptul că realul se determină el însuși, parcurgând un ideal care-l exprima”¹¹, materia moralei este constituită din *așteptarea a ceea ce omul poate deveni* pornind de la ceea ce este aici și acum, ea reprezintă conlucrarea dintre structura natural-socială a subiectului moral și substanța individual-colectivă a aceluiași subiect moral.

Materia moralei este constituită în jurul subiectului moral care vizează preocuparea față de ceilalți. Toate conexiunile dintre subiectul și obiectul (celălalt) actului moral, comunicarea inter-personală (intersubiectivitatea) constituie punctul de pornire al oricărei morale¹². Din altă perspectivă, acestea (conexiunile dintre subiectul și obiectul (celălalt) actului moral) sunt ființări ontice ale fiindului, ele provenind din rațiunea și sensibilitatea omului, din psihicitatea lui „Noi decidem singuri și nu avem a ne cere scuze” (J.P. Sartre). Doar în măsura în care conștiința ființei umane devine „critică selectivă” în actul luării unei decizii ca urmare a confruntării acesteia cu diverse antagonisme sociale, organice, psihice, ființa umană devine subiect moral. Ființa umană reprezintă „un fascicol, un sistem de forțe relativ independente coordonate de către un eu și exprimate prin atitudini de către conștiința de sine”¹³. Aceste forțe, temperamentul și caracterul, sunt cele două talere ale subiectivității, iar conștiința de sine nu face decât să retușeze raporturile dintre acestea și implicațiile volitive în formarea conștiinței morale personale.

Individualitatea este apartenența omului lui însuși, este ceea ce determină unicitatea fiecăruia dintre noi și, în același timp, diferențierea de ceilalți, este conștiința de sine. În această individualitate se afla potența, punctul de formare a atitudinii față de ceilalți, a voinței și a conștiinței morale, conștiință care este simultan participare, proces și creație. Voința este cea care urzește întrepătrunderea dintre temperament și caracter în creuzetul profund al conștiinței morale, iar conștiința morală este cea care disciplinează pornirile intempestive ale voinței personale.

Voința este acel elan energetic, în parte transmis genetic, care se formează modulat și conștient și care decelează în individualitatea umana intenția de acțiune. Voința este forma de autoreglare conștientă a comportamentului personal proiectat în planul alegerii unor variante de acțiune. Voința nu poate fi o forță oarbă și

¹⁰ *Ibidem*, p. 35.

¹¹ *Ibidem*, p. 29.

¹² M. Scheler, *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*, translated by Manfred S. Frings and Roger L. Funk, Northwestern University Press, 1973.

¹³ Teodor Vidam, *Teritoriul moralității*, p. 44.

irațională care se concretizează în individul uman sub forma „voinței de a trăi” (Schopenhauer) și niciun impuls vital fundamental către o nouă morală și o nouă existență încarnate în afirmarea supraomului – „voința de putere” (Nietzsche), ci „voința este principiul unificator al funcțiilor și actelor de conștiință”, ceea ce caracterizează subiectul moral

Bi-valența voinței reprezintă situația originală a alegerii morale. Fiind angajată în procesul alegerii, ființa umană se întoarce reflexiv asupra ei înșiși, căutându-și în resorturile (în suportul moral) ascunse ale acțiunilor sale modurile sale de a fi. Decizia morală implică caracterul antinomic al conștiinței de sine și în același timp bi-valența voinței, iar această alegere poate fi uneori chiar irațională. Alegerea deschide orizontul posibilităților, iar acțiunea umană, fiind plasată în sânul angajării este discreditată radical prin actul devenirii (dialectica omului și a voinței sale). Se poate afirma că în planul conștiinței morale voința asumă condițiile apoftegmei. „A acționa înseamnă a te angaja într-o direcție precisă.”¹⁴ Pe de altă parte, decizia morală implică responsabilitatea care întotdeauna angajează un timp viitor: „viitorul este timpul moral prin excelență”, întrucât viitorul este „ceea ce nu este încă”, iar trecutul este „ceea ce deja nu mai este”. Aceste două modalități temporare sunt cele două moduri de a fi ale ființei morale. Se poate face distincția dintre o responsabilitate consecventă – ce vizează asumarea actului într-un timp trecut, acest tip de responsabilitate are un caracter social și asigură cursul și sensul istoriei, și o responsabilitate antecedentă care vizează asumarea actelor viitoare și care asigură condițiile de posibilitate ale libertății care face posibilă existența vieții morale. Acest tip de responsabilitate face ca ființa umană să se subordoneze valorilor morale pentru a le activa și astfel putând avea loc metamorfozarea ei în persoană umană, persoană ce (numai ea) poate valida „câmpul de umanitate”¹⁵. Numai ca persoană, omul se poate defini ca ființă socială, ființă ce-și poate asuma posibilitatea de a deveni subiect moral. Ca persoană, omul se simte legat de celălalt, numai ca persoană el trăiește solidaritatea naturală, sentimentul de ubicuitate umană.

În calitate de *subiect moral ca și structură axiologică*, ființa umana poate valorifica și valoriza datul real, ființarea ontică a ființei. Omul valorifică datul experiențial supunându-l obiectivizării și în același timp îl valorizează subiectivizându-l. „Valorile sunt legate de real în măsura în care sunt obiective. Realul dat (natural și cel instituit) precede și întemeiază existența valorii la fel ca și validitatea ei. Negându-se datul, în procesul de creație al unei valori, el este transformat în mod novator, fără a fi suprimat”¹⁶. Sistemul valorilor este sistemul care fundamentează morală, care reprezintă fundamentul și criteriul alegerii individului uman. În acest sens, remarca lui Sartre este grăitoare: „alegându-mă, aleg omul”; prin procesul alegerii, eul proiectează un model. Prin actele noastre, prin acțiunile

¹⁴ *Ibidem*, p. 57.

¹⁵ N. Hartmann, *Moral Freedom*, translated by Stanton Coit, printed in Great Britain by Unwin Brothers, LTD Working.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67.

noastre, noi nu acționăm doar pentru noi, ci în mod indirect și pentru ceilalți, noi decidem și pentru ceilalți. Orice alegere a noastră are o implicație transsubiectivă. Întrucât valorile sunt entități reflexive ale actului moral, ființa umană vine în contact cu lumea valorilor printr-un sentiment mijlocitor. Datul real constituie obiectul unei sesizări emoționale (a sentimentului mijlocitor, a intuiției), a valorii. Acest sentiment este unul de sorginte subiectivă, fiind independent de percepția empirică a datului real. Valoarea nu poate exista independent de acest sentiment, ea se constituie într-o matrice a realității, matrice ce-i asigură caracterul obiectiv, atemporal și comprehensiv. Existența valorilor este posibilă și condiționată de *sensul* acordat de către subiectul moral, întrucât acest *sens* conduce la constituirea sentimentului de valorizare a valorilor, a creației în general prin judecata de valoare. Acest *sens* dezvăluie caracterul activator al valorilor, caracter ce îndemnă ființa umană, ca și subiect moral, să adopte o poziție față de un real dat, angajându-se într-o acțiune prin adoptarea unei poziții, a unui comportament, a unei atitudini față de realul dat. „Ființa umană nu se definește nici prin locul care-l ocupă în spațiu și care este minim, nici chiar prin aportul mijloacelor de acțiune, căci ele rămân simple abstracții câtă vreme scopurile nu sunt determinate. Ea există prin conștiința și acțiunea sa, altfel zis, printr-o anumită capacitate de fericire și suferință, prin posibilitatea de a-și reprezenta aceasta fericire și suferința raportând-o la celălalt.”¹⁷ În fiecare acțiune umană există o evaluare morală, iar Terențiu spunea: *homo sum: humani nihil a me alienum puto*. Moralitatea ființei umane deschide perspectiva unei determinări în ceea ce este nedeterminat. Ființa umană în calitate de persoană morală elaborează „fiindul” prin raportarea la ceilalți în cadrul societății. Această determinare presupune măsurarea, evaluarea propriilor acțiuni, precum și a acțiunilor celorlalți și raportarea lor la normele morale – ceea ce favorizează sensul acțiunilor –, „condiție a unității morale”¹⁸.

Valorile morale sunt asumate prin ceea ce noi singuri decidem asupra regulilor de acțiune, prin liberul arbitru, prin libertatea de alegere necondiționată, libertate ce surprinde caracterul tragic și grandios al celei mai firave trestii gânditoare – ființa umană. Valoarea morală este măsura (măsură, întrucât ea reprezintă nucleul normativului moral) și punct de referință a atitudinii omului față de propria-i experiență și față de experiența celorlalți. Valorile morale sunt imanente și transcendente, în același timp, actului moral. Ele sunt imanente actului moral, întrucât sunt susceptibile raportului intersubiectiv și țin de „esența și particularitățile fiecărei totalități sociale” și transcendente actului moral deoarece „marchează modul de viață și definesc etosul unui popor sau națiune”¹⁹. Valorile reprezintă scopurile supreme ale persoanei morale și ale unei națiuni, scopuri în jurul cărora se țese materia moralității și a culturii și „nimic nu distruge mai temeinic și mai rapid o cultură decât înlocuirea obișnuințelor, a obiceiurilor, a regulilor constituite, într-un cuvânt

¹⁷ Teodor Vidam, *Teritoriul moralității*, p. 67.

¹⁸ *Ibidem*, p. 68.

¹⁹ *Ibidem*, p. 66.

a universului moral propriu. Aceasta întrucât dispariția valorilor morale înseamnă dispariția unor scopuri ale vieții” (Tudor Vianu). „Lumea este reprezentarea mea”, spunea Schopenhauer, și prin aceasta încerca să surprindă veridicitatea ontică a valorilor morale, sunt ele în sine sau aparțin sensibilității noastre? În ansamblul moralei religioase, valorile morale reprezintă adevăruri eterne, transmise oamenilor de către Dumnezeu, spre exemplu, în cazul evreilor, Dumnezeu transmite Tablele Legii lui Moise pe Muntele Sinai; pentru creștini, morala creștină este constituită prin sentimentele de iubire și iertare „Iubește și fă ce vrei” (Sf. Augustin) – iubirea devine o normă morală; Dumnezeu transmite musulmanilor prin Mohamed legile comportamentului, pe care acesta le adună în Coran. În toate aceste cazuri, Dumnezeu este acela care, de fiecare dată, inventează reguli și legi pentru a crea morala așa cum a creat lumea. În cazul lui Platon, Binele există doar în lumea Ideilor, acest Bine reprezintă ideea supremă așa cum soarele reprezintă lumina în lumea fizică. Această idee este identică, eternă și indestructibilă, adică ea va rămâne aceeași indiferent de epocă, societate și limbă. Această realitate virtuală poate fi doar gândită. Pe de altă parte, lumea valorilor morale a fost interpretată și transpusă în subiectivitatea noastră ca spontaneitate sensibilă, apriorică. Încă din Antichitate, osatura arhitectonicii morale a constituit-o virtutea – aceea pre-dispoziție individuală interioară care permite comensurarea valorilor umane. Pentru Kant, datoria este virtutea care structurează sistemul valoric. Datoria se afla în fiecare dintre noi și nimic nu poate fi mai simplu decât să cunosc această regulă universală – datoria. Valorile morale reprezintă produsul conștiinței de sine morale, reprezintă etalonul care face posibil ca voința să urzească împletitura dintre temperament și caracter în creuzetul profund al conștiinței de sine, iar aceasta din urmă face disciplinarea, igienizarea pornirilor voinței, instituindu-se astfel ca și conștiință morală.

2. CONȘTIINȚA MORALĂ

În dezvoltarea conștiinței morale, fie cea de ordin personal, fie cea de ordin colectiv, intervin, pe de o parte, procesul ontogenetic (odată cu dezvoltarea corpului uman se instituie și se formează conștiința morală individuală – judecător al actelor individuale – prin învățare, reflecție și autorefecție în contextul deschiderii către ceilalți, prin instituirea unui sistem de valori) și, pe de altă parte, procesul filogenetic (inserarea conștiinței personale deja formate, matură în aria culturală proximală, prin instituirea sistemului de norme morale ce va reprezenta axul întregii moralități).

În definirea conceptului de conștiință morală, propunem surprinderea momentelor reprezentative din istoria conceptualizării termenului de conștiință precum și înțelegerea structurii subiectivității personale – „condiție de existență și de manifestare a conștiinței morale”²⁰. Începând cu Socrate care, preluând preceptul oracolului lui

²⁰ *Ibidem*, p. 80.

Apollo din Delphi, percepe conștiința ca reflecție asupra cunoașterii de sine, Sf. Augustin consideră conștiința ca formă de evidență mai sigură decât oricare dubiu, M. Montaigne consideră conștiința morală” produs al cutumei și educației”²¹, J. Locke consideră conștiința morală ca fiind actul reflecției asupra propriului act de-săvârșit, pentru D. Hume conștiința de sine este prinsă între limitele propriilor idei sau impresii, pentru Nietzsche conștiința este oarecum negată, Schopenhauer aduce o critică asupra moralei și nu admite niciun rol sau funcție pozitivă conștiinței morale în formarea comportamentului uman. Odată cu apariția și dezvoltarea psihanalizei, se conferă conștiinței sensul de posibilitate a subiectului de a accede, prin intermediul introspecției, la conținuturile și activitățile propriilor gânduri; conștiința împreună cu percepția reprezintă o funcție a eului, ele intervenind în reglarea comportamentelor dintre ființele umane. Conștiința morală de ordin personal²² este judecătorul conștiinței de sine, este măsură a conștiinței de sine. Conștiința morală este cea care dă sens motivelor, acțiunilor și idealurilor ființei umane, dar numai în măsura în care ființa umană se află în deschiderea către celălalt și către lumea valorilor. Conștiința morală îndeplinește trei funcții: funcția cunoașterii de sine, funcția de autodeterminare și cea de automodelare. Funcția cunoașterii-de-sine sau funcția critic-apreciativă dezvăluie conștiinței morale amalgamul trăirilor psihice ale individului uman, asigurându-i, în acest fel, identitatea de sine. Ținând sub control reacții intempestive și obișnuințele, prin această funcție, conștiința morală se manifestă ca „îndoială pozitivă”, reflexivă și eliberează „conștiința determinată” de iluzii, de închipuiri pentru a facilita participarea și „prevalența generozității în relațiile concrete” pe care ni le asumăm. În acest context, prin intermediul celei de a doua funcții a conștiinței morale, și anume funcția de autodeterminare, conștiința determinată devine și se prezintă ca conștiință în curs de determinare. „Individul, a cărui existență este de fapt limitativă, caută puncte de sprijin în lumea socialului.”²³ Prin intermediul acestei funcții individul uman dobândește statutul de persoană umană, de personalitate, întrucât se află într-un continuu raport faptic cu ceilalți în cadrul societății. Prin intermediul celei de-a treia funcții, a conștiinței morale de ordin personal, funcția de autodeterminare, persoana umană, capătă calitatea de conștiință determinantă, conștiință ce transcende moralitatea cutumiară pentru a se proiecta într-o morală reflexivă „a faptelor semnificative de cultură și civilizație”, morală în care se metamorfozează în subiect moral. Prin intermediul acestei funcții se dezvăluie caracterul rezonabil și activator al subiectului moral în spațiul comunitar.

Conștiința morală se autorealizează, ea devenind determinanta umanizării și personalizării relațiilor interpersonale prin actul moral. Actul moral devine o consecință a de-structurării (determinării) personalității celuiilalt prin intermediul

²¹ Teodor Vidam, *Filosofia moralei încotro?*, p. 81.

²² T. Vidam, *Teritoriul moralității*.

²³ *Ibidem*, p. 90.

percepției și priceperii în experiență laolaltă adică a co-participării. Determinarea, raportarea la ceilalți, în cadrul experienței, revelează actul – o posibilitate de evaluare și de realizare a acțiunii morale, iar această evaluare are ca subsidiar valoarea morală. „Conștiința morală de ordin personal nu se limitează să înregistreze faptele într-o manieră factologică, ci ea le judecă, le apreciază, le califică”, ea se referă „la domeniul forțelor voite, la actele de care suntem responsabili. Ea nu suportă în mod pasiv condiționările, ci reacționează într-un fel sau altul față de realități, le acceptă ca interzise, obligatorii, ca permissive, le critică, omite sau respinge.”²⁴

Configurarea conștiinței morale de ordin colectiv se formează și se maturizează în aria culturală proximă, prin instituirea sistemului de norme morale. În acest sens, autorul efectuează trecerea în revistă a reflecției filosofice asupra realizării conștiinței morale reglementate de imperiul ideatic al normativității, începând cu consolidarea conștiinței pre-morale a societăților arhaice la baza căruia a stat cutuma ca și instrument de validare a comportamentului uman și până la formarea și fundamentarea unei conștiințe morale prin interiorizarea și raportarea reflexivă la un sistem de norme morale.

3. EDUCAȚIA MORALĂ

Morala reprezintă în sine problema centrală a vieții, iar omul poate găsi certitudini în legătura cu caracteristicile sale morale fundamentale și cu existența sa morală numai prin experiență împreună cu ceilalți, în unitatea cu ceilalți, prin comuniunea și comunicarea cu ceilalți. Dar atunci când comuniunea și comunicarea cu ceilalți sunt proiectate pe fondul unei conștiințe ignorante, egoiste, nepăsătoare și antagonice se ivește imoralitatea sub toate aspectele ei (chiar și ca amoralitate constituită pe fondul lipsei voinței morale).

Experiența moralei din perspectiva priceperii și priceperii ei de către omul-persoană reprezintă posibilitatea înțelegerii efective a alegerii, a comportamentului, a valorizării actelor umane. Caracterul moral al ființei umane provine atât din spontaneitatea conștiinței morale, cât și din legitimarea responsabilității necondiționate față de celălalt care trezește ființa umană din inerția vieții constituindu-i și amplificându-i libertatea.

Viața morală este o modalitate de a fi a ființei umane, ea presupune o problematizare a adevărilor despre putința ontică a ființei umane (ceea ce presupune estimarea raporturilor acesteia cu ceilalți) și aduce o îmbunătățire a vieții ne-raționale, ne-liniștitoare. Viața morală presupune o stilizare a vieții obișnuite, iar această stilizare se poate produce doar ca rezultat a actului învățării prin educație. Moralitatea este contrară naturii, este contrară manifestărilor instinctuale care se opun exigențelor normelor morale. „Ființa umană devine subiect moral

²⁴ *Ibidem*, p. 92.

când știe, alege și decide în mod liber și responsabil.”²⁵ Interogațiile etice privesc și reflectă relațiile dintre eu și ceilalți, dintre ceilalți și eu. Etica este grija privitoare la existența celorlalți, la prezența lor. Etica nu privește egoismul sublim revendicat de Socrate și de Iisus Christos în sintagma „Iubește-ti aproapele ca pe tine însuși”, ci, mai degrabă, și pe buna dreptate, ea reflectă raportul la existența celuilalt „ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”. Luând în ansamblu conceptele referitoare la morală de-a lungul istoriei, putem vorbi de faptul că ideea și esența moralității este în fond independentă de orice experiență exterioară și că ea trebuie concepută mai degrabă ca aparținând esenței și structurii vieții ca atare a persoanei umane (ca personalitate). Putem privi experiența morală ca fiind *trăirea* moralității, iar fenomenologic acest lucru poate fi surprins tocmai prin descrierea acestei experiențe. Altfel spus, moralitatea este un fenomen *a priori* și cert, un act prezent al ființei umane, astfel putem vorbi despre un fenomen absolut (în sine) al moralității care este prezent din momentul în care ne naștem și până în toate etapele vieții pe care le parcurgem. Fundamentul reflecției eticii, a moralei, constă în faptul recunoașterii, acceptării și respectării diferenței (celuilalt). Așa cum rigla arhitecților greci era capabilă a se adapta tuturor formelor pentru a le măsura, la fel etica trebuie să se adapteze condițiilor care contribuie la urzeala comportamentului subiectului uman. Această adaptare trebuie să se realizeze în contextul procesului de formare a conștiinței morale.

Dacă Rousseau ne propune o „imaginație idilică”, o imaginație care respinge vechile dogme și moravuri în favoarea noțiunilor de emancipare de la datorie și convenție care sfârșesc, până la urmă, în derizoriu, noi propunem o *imaginație morală* care sub impulsul certitudinilor și convingerilor, al categoriilor morale, prin actul intenționat și valorificat să reflecteze identitatea personală a ființei umane, întrucât „ființa umană pentru a fi rezonabilă trebuie să se sesizeze în actele sale nu numai în produsele sale”²⁶. Ființa umană pentru a accede la entitatea personală trebuie să reflecteze și să se autorefecteze în propriul act faptic intenționat – în propriul comportament. În actul intenționat, ființa umană capătă caracterul persoanei morale, care asemenea „monadei”, prin atributele empatiei, încrederii, sociabilității, reflectă și se reflectă atât ca subiect al datoriei, cât și ca obiect al valorii. Acest caracter „monadic” al persoanei umane condiționează și limitează manifestarea conștiinței morale în orizontul deschis al socialului.

²⁵ *Ibidem*, p. 70.

²⁶ R. Poli, Carlo Scognamiglio, *The Philosophy of Nicolai Hartmann*, Boston, 2010.